

Karel Čapek (1890 – 1938): Povídky z jedné a druhé kapsy (1929)

I. Beletristický text:

A. Literární druh a žánr, literárněhistorický kontext, umělecký směr / tvůrčí skupina, údaje o autorovi ve vztahu k dílu;

B. 1. Doba a místo (děje); 2. Kompozice;

3. Hlavní postavy a jejich charakteristika; 4. Námět, témata, hlavní motivy;

C. Jazykové zvláštnosti a kulturní souvislosti;

Rekord

Pane okresní, ten chlap by dohodil závodní koulí dobrých šestnáct a čtvrt, a bez treningu! Ježíši Kriste, šestnáct a čtvrt metru! Pane soudce, já jsem starý vrhač; na Sibíři, to vždycky kluci volali, Hejdo, hoď to tam – totiž ruční granát, víte? A ve Vladivostoku jsem házel s americkými mariňáky; já jsem dohodil závodní koulí čtrnáct, ale jejich kaplan udělal o čtyři body víc. Hergot, my jsme se něco na Sibíři naházeli! (...) Představte si, vyfouknout Americe rekord!“ (...)

Tedy včera k večeru ke mně přivedli mládence, a to prý je ten, co tím kamenem potloukl toho Pudila. (...)

Tak on vzal ten kámen – pracky měl jako lopaty, postavil se na hráz a mířil; koukám, techniku neměl žádnou, styl žádný, nepracoval nohama ani trupem, a plums! hodil kámen do vody asi čtrnáct metrů; víte, je to dost, ale – Dobrá, tak já mu ukazuju: ‚Ty trulante, to se musíš postavit takhle, pravým ramenem dozadu, a když hodíš, tak současně přitom musíš vyrazit tím ramenem, rozumíš?‘ ‚Jo,‘ on na to, zkrřivil se jako svatý Jan Nepomucký, a plums! hodil kámen na deset metrů.

Víte, to mě dožralo. ‚Ty lumpe,‘ křičím, ‚ty žes trefil toho Pudila? Ty lžeš!‘ ‚Pane vachmajstr,‘ povídá on, ‚pámbu ví, že jsem ho trefil; ať se tam Pudil postaví, však já na něj zas dohodím, na toho psa zlého.‘ Pane, já jsem teda běžel za tím Pudilem a prosím, pane Pudile, koukejte se, tady jde o světový rekord; prosím vás, pojdte zas nadávat na ten váš břeh, on ten cihlář po vás hodí ještě jednou. – A to byste nevěřil, pane soudce: ten Pudil že ne, a že nepůjde ani za nic. Vidíte, tihle lidé nemají žádné vyšší zájmy.

Tak jdu zas na toho Vaška, toho cihláře. (...) ‚Tak ukaž,‘ povídám, ‚dohodíš-li tak daleko!‘ Ten Vašek se jen drbe a směje: ‚Pane vachmajstr,‘ povídá, ‚takhle naprázdno, to já neumím; ale do toho Pudila trefím dycky, na toho mám dožer.‘ (...)

‚Hrom do vás,‘ rozkřikl se soudce. ‚Proč lžete, člověče? Nevíte, že na to je veliký trest, když chcete obulíkovat úřady? My víme dobře, že jste ten kámen nehodil!‘ (...)

‚Koukejte, Hejdo, na ten deltoides,‘ pravil soudce Tuček. ‚A ten dvojhlavý sval, – co tomu říkáte?‘

‚No, ten by ušel,‘ mýnil pan Hejda znalecky. ‚Ale břišní svaly nejsou dost vypracované. Pane okresní, na vrh koulí je potřeba břišních svalů, víte, jak se otáčí trup. Kdybych vám ukázal své břišní svaly!‘

Ztracený dopis

Večer toho dne prohlásili první tři z nejschopnějších, že je naprosto vyloučeno, aby ztracený dopis byl v pracovně pana ministra, neboť vyňali i obrazy z rámců, rozdělali nábytek a očíslovali každý list papíru. Druzí dva zjistili, že do ministrovny pracovny vkročila jenom služka, když na rozkaz paní Boženy tam donesla večeri, zatímco ministr seděl na zemi mezi svými papíry; jelikož není vyloučeno, že přitom mohla nějaký dopis odnést, bylo zahájeno pátrání, kdo je její mileneček – byl to zřízenec od telefonní sítě, kterého nyní nenápadně střežil jeden muž. Poslední dva pátrali někde v neznámu. (...)

‚Prosím tě,‘ povídá paní, ‚cos to v noci hledal v knihovně?‘

Ministr položil lžičku a vykulil oči: „Já? Co tě napadá, já jsem v knihovně nebyl. Já jsem ti spal jako dudek.“

„Ale Vlád’o, vždyť jsem tam s tebou mluvila! Listoval jsi v nějaké knize a řekl jsi, že se chceš na něco podívat!“ (...)

Paní Božena ho dovedla do knihovny: „Stál jsi tadyhle u té skříně a dával jsi nějaký svazek tady do té přihrádky.“

Ministr kroutil rozpačitě hlavou; v té přihrádce byla kompletní a úctyhodná řada ‚Sbírký zákonů a nařízení‘. „To jsem blázen,“ bručel, škrabaje se na záhlaví a vytáhl téměř mechanicky jeden svazek, který byl zasunut hlavou dolů. Svazek se mu v rukou otevřel: byla v něm vložena žlutá obálka s fialově psanou adresou.

„Vidíš, Boženko,“ divil se pan ministr, „já bych byl přísahal, že jsem z pracovny neudělal ani krok; ale teprve teď si tak nejasně vzpomínám, že když jsem si přečetl ten dopis, řekl jsem si: To se musím podívat na jeden zákon z roku třiadvacet. Pak jsem si asi donesl na psací stůl tu knihu a chtěl jsem si napsat poznámku; ale protože se mně ten svazek pořád zavíral, položil jsem tam podle všeho ten dopis – a pak jsem nejspíš knihu sklapl a mechanicky ji odnesl na místo – Ale že jsem se do té knihy šel podvědomě, ze sna podívat, to je, hm; víš, neříkej o tom nikomu. Lidé by si třeba mysleli – Ono to nedělá slušný dojem, tyhle ty záhadné psychologické úkazy.“ (...)

II. Nebeletristický text:

A. Funkční styl, obsah, účel, vztah k prvnímu textu; B. Jazykové apod. zvláštnosti.

Karel Čapek: Chvála hmoty

Druhá polovice minulého století bývá filosoficky nazývána dobou materialismu; a vskutku panovaly názory, že všechno, co je, je nějaký hmotný děj. Rovněž mravokárci oné doby sis týskají na hromadný úkaz mravního hmotářství čili na úpadek idealismu. (...)

Co se mne týče, jsem svého způsobu hmotář; nechal bych si líbit i tvrzení, že vesmír je dejme tomu srouben ze dřeva, musel by však být srouben velmi dokonale a poctivě, se zřejmou tvůrčí radostí Kosmického Truhláře, ze dřeva hladkého a nefalšovaného. Avšak ježto ej udělán daleko složitěji a tajemněji, podivuji se mu tím více... pravím vám, že v jediném atomu hmoty je víc pořádku a nádhery než ve zlatě vyšíváném polštáři.

Čapkovy kapesní povídky jsou brilantní příklady všech složek Čapkova výjimečného talentu: najdeme tu originální zápletky, sevřený děj bez zbytečných slov, dokonale odposlouchané dialogy s charakterizační funkcí, vtip a duchaplnost, myšlenkové nadčasové přesahy. V obou povídkách se projevuje Čapkova příchýlnost k pragmatismu: původem americkému filozofickému směru, který jako kritérium pravdy vidí užitečnost pro lidský život a je zaměřen proti univerzalistickým ideologiím (srovnejme s tím Čapkův sloupek Chvála hmoty).

V obou povídkách jde vlastně o totéž. Četník a soudce nemohou rozluštit otázku, zda cihlář Lysický rekordně hodil kámen, protože celou kauzu zkoumají výlučně z exaktního, objektivizovaného („pozitivistického“) hlediska. Lysický ovšem v okamžiku hodu zapojil i hlubší složky osobnosti – spravedlivé rozhořčení nad statkářovou surovostí – a ty změřit nelze. Podobně ministr a detektivové hledají ztracený dopis marně, protože postupují přísně racionálně. Ovšem do téhle racionality se už nevejde reflexe bezmyšlenkovitého založení dopisu. Ještě že hlubinné psychologické pochody (zde spojené s náměsíčností) nepotlačíme právě ony, které přinesou rozuzlení.

V povídkách najdeme i neokázalou, ale o to přesvědčivější obhajobu atmosféry první republiky a světa, k němuž ona náleží. Maloměsto i Hejda sám jsou trochu dětsky naivní, ale to patrně souvisí s tím, že žádné větší starosti nemají. Z novodobé tradice republiky nelze vymazat statečné legionáře, bojující ve spojení s moderním „americkým“ světem, kde knězem může být jen ten, kdo má taky neformální autoritu zdatného člověka. Ministr a jeho žena jistě patří ke společenské špičce, ale ač přebývají v blahobytné vile, jsou to povahově i stylem života obyčejní, slušní lidé – inu, demokratické poměry...

KAREL ČAPEK (1890 – 1938): chronologicky první ze světově proslulých českých spisovatelů, věnoval se mimořádně širokému rejstříku žánrů. Pocházel z kulturně podnětné rodiny podkrkonošského venkovského lékaře, od dětství vynikal intelektuálními a studijními schopnostmi. Karlův bratr Josef se stal evropsky významným moderním malířem (tvořil v duchu kubismu aj.), oba bratři však začínali společnou literární tvorbou.

Karel Čapek unikl vojenskému nasazení do První světové války – byla mu diagnostikována Bechtěrevova choroba, spočívající v postupném tuhnutí páteře. Absolvoval Filozofickou fakultu Karlovy univerzity, byl na studijním pobytu v Německu a Francii (tam studoval na Sorbonně). Karel literárně tvořil již od studentských let, on a Josef patřili do autorské skupiny *Almanachu na r. 1914*, který se stal prvním počinem druhé moderny v české literatuře a byl nesen především idejemi **civilismu**: v tehdejší tvorbě brů Čapků se ovšem objevuje i **expresionismus** (společný povídkový soubor *Krakonošova zahrada*).

Za První světové války Karel Čapek přeložil významné francouzské básníky konce století, a když překladová knížka po válce vyšla (*Francouzská poezie nové doby*, 1920), stala se mocným inspiračním zdrojem pro silnou generaci mladých básníků ze sdružení Devětsil (Vítězslav Nezval, Jaroslav Seifert aj.).

Od r. 1921 až do své smrti Čapek pracoval jako novinář v redakci Lidových novin; podílel se na jejich přeměně ve fórum moderně orientovaných českých intelektuálů. Mnozí z jeho žurnalistických kolegů byli také literárně činní (a názorově si byli všichni vcelku blízcí), takže se mluvívá o **literární generaci Lidových novin (Karel Poláček, Eduard Bass, Ferdinand Peroutka...)**.

Karel Čapek si poměrně záhy našel autorskou (vypravěčskou) polohu, v níž pak setrval až do konce svého nedlouhého života. Vystupoval jako typický reprezentant české střední třídy, jako obyčejný člověk, který náleží k neprivilegovaným vrstvám, takže se vyznačuje blízkostí k opravdu chudým lidem, citlivým vztahem k přírodě a krajině, mírnou nedůvěrou k držitelům velkých peněz a silným odporem k rozmáchlým ideologiím. Takového obyčejného člověka v davu snadno přehlédnete, ale když se s ním sblížíte, zaujme vás kultivovaným projevem a nenápadnou, ale o to pevnější vnitřní hrdostí; jeho charakter se opírá o někdejší láskyplnou rodinnou výchovu, celoživotní četbu, vlídný, ale pronikavý humor a přirozenou touhu po harmonickém, klidném osobním i profesním životě.

Tímto postojem Čapek dokázal oslovit velmi široké spektrum čtenářů, ačkoli cítíme, že v jeho osobnosti byly obsaženy i jiné tóny, které však z různých důvodů dával najevo jen zřídka: od smyslu pro dráždivou erotiku až po niternou, necírkevní zbožnost.

Projevem Čapkovy mladistvé generační vzpoury se stalo modelové drama *Loupežník* (1920), ale první skutečně velkou čapkovskou literární událostí byla až antiutopická hra *R.U.R.* (1921): název je zároveň názvem firmy sídlící i se svou továrnou na ostrově kdesi v oceánu: *Rossum's Universal Robots*. Roboti (jméno vymyslel pro bratrovu hru Josef Čapek a jde o nejrozšířenější český internacionalismus) jsou vyrobení z umělých tkání (na rozdíl od dnešního převládajícího významu nejde tedy o stroje, ale o umělé bytosti. Roboti jsou rozšiřováni po světě, aby vykonávali za lidí fyzickou práci, zároveň však je jejich psychika vystavěna tak, aby neobsahovala lidské city, zájmy, smysl pro poezii, hru, lásku...; roboti se mají věnovat jen práci, protože tak se svým majitelům nejvíc ekonomicky vyplatí. Od rouhačského romantického Frankensteina jsme se v Čapkově hře dostali až k modernistickému oslnění exaktní vědou a k pohrdání odvěkým řádem světa. Lidé se prostřednictvím robotů zbavili práce, ale tím se připravili o důležitý atribut lidství; vzápětí se tedy přestanou rodit děti, a když se roboti vzbouří, dokáží lidstvo vyhubit. Zdá se tedy, že s lidskými dějinami je konec, ale protože některé skutečnosti jsou nepřemožitelné, ve dvou robotech se náhle probudí láska a oni se mohou stát novým Adamem a Evou. Hra, varující před odlidšťujícím ponížením člověka na pouhý lidský zdroj, byla rychle přeložena do angličtiny a na světových jevištích zaznamenala velký úspěch; Čapek se již jako třicátník stal mezinárodně oceňovaným umělcem, ačkoli – anebo možná právě proto, že – jeho hra upozornila na dosud většinou přehlížená rizika moderního světa. Čapek vzápětí napsal další varovná díla science fiction: satirický fejetonový

román *Továrna na Absolutno* (o karburátoru, který uvolňuje ducha hmoty, a tím přivede lidský svět do slepé uličky), román *Krakatit* (o superničivé třaskavině, o níž usiluje válkychtivá mocnost), drama *Věc Makropulos* (o tajemství dlouhověkosti).

Čapkovou dlouholetou životní partnerkou byla herečka a příležitostná spisovatelka Olga Scheinpflugová (1902 – 1968), vzali se r. 1935, zůstali bezdětní.

Karel s Olgou procestovali řadu zemí západní Evropy, Karel Čapek odtud vytěžil půvabné cestopisy, které sám ilustroval. (*Italské listy, Anglické listy, Výlet do Španěl, Obrázky z Holandska, Cesta na sever*).

Josef a Karel Čapek ve své pražské dvojvile pořádali intelektuální diskusní setkávání *pátečníků*; přicházel mezi ně i prezident Masaryk, s nímž se Čapek spřátelil; výsledkem bylo knižní interview (patrně první na světě) *Hovory s T.G.M.* kvalitní souhrnný publicistický pohled na Masarykův život, veřejnou činnost i názory, Masaryk a Čapek se shodovali v důvěře v sílu obyčejných lidí a drobné, každodenní práce, v sympatiích ke svobodomyšlné západoevropské kultuře (především anglosaské a francouzské), v odporu vůči ideologizaci veřejného prostoru a v mnoha dalších věcech.

Karel Čapek byl prvním předsedou české pobočky PEN-klubu, mezinárodní organizace spisovatelů a novinářů.

Z textů, které Čapek psal do Lidových novin, vynikaly zejména **sloupky a fejetony** (duchaplné články reagující na aktuální události či naopak nadčasové rysy běžného života), cestopisy a povídky (soubory detektivek všedního dne *Povídky z jedné kapsy* a *Povídky z druhé kapsy*).

Na počátku 30. let Čapek napsal volnou románovou trilogii *Hordubal, Povětroň* a *Obyčejný život*, již ilustroval tehdy populární, původně americký filozofický směr pragmatismus (řec. *pragma* = *jednání, praxe*): pravdivost se ukazuje v užitečnosti pro běžný život.

Rozmach fašismu, zejména italského, španělského a německého, vedl čapka k napsání děl mobilizujících proti tomuto totalitnímu nebezpečí. Román *Válka s Mloky* (1936) je obsažnou prozaickou variací na R.U.R., jenže tentokrát jsou lidmi (pro těžkou stavební práci v pobřežních vodách) zotročeni původně mírumilovní mloci, prostřední ze 3 částí knihy (*Po stupních civilizace*) je mystifikací, která podává v množství publicistických apod. textů analytický a až satirický portrét celého meziválečného světa. Ústřední konflikt hry *Bílá nemoc* (1937) se odehrává mezi diktátorským maršálem, který chce svému národu prospět vyprovokováním a úspěšným vedením války se sousední malou zemí, a lékařem chudých doktorem Galénem. Mezi dospělou populací v Maršálově říši řadí agresivní druh malomocenství (bílá nemoc); Galén jako jediný zná lék a léčí jím nemocné v chudinské čtvrti; lék hodlá dát k dispozici i mocným a bohatým až když oni prosadí ukončení válečných příprav. po řadě peripetií se zdá, že optimistické řešení je přece jen možné, jenže dřív, než by k němu mohlo opravdu dojít, Galén zahyne pod nohama zfanatizovaného davu. Poslední Čapkovovo velké dílo, hra *Matka* (1938), byla bezprostředně inspirována občanskou válkou ve Španělsku, ale podává hlavně modelové dilema titulní postavy, která postupně přichází o manžela i syny a hledá odpověď na otázku, zač by člověk měl opravdu smysluplně nasadit svůj život.

Po Mnichovské dohodě ze září 1938 byl Čapek v podmínkách polofašistické druhé republiky vystaven mohutné mediální štvanci ze strany ultrakonzervativců (k nimž se přidali i mnozí katoličtí spisovatelé). Čapkoví bylo vytýkáno, že svým celoživotním svobodomyšlným a demokratizujícím humanismem oslaboval připravenost československé veřejnosti čelit vážným krizím a že svou náklonností k západním demokraciím zbytečně provokoval k agresi německého souseda, který jen hájí svůj tradiční vliv na české dění. V této dramatické atmosféře Karel Čapek zemřel o Vánocích 1938 na zápal plic. Josef Čapek byl po začátku německé okupace uvězněn nacisty v koncentračním táboře, kde krátce před osvobozením zemřel.